

Andrei Pleșu

AZ ÉRTELEM OSTOBA HASZNÁLATA (*PROASTA FOLOSIRE A INTELIGENȚEI*)

A románok azt hiszik önmagukról, hogy intelligens nép. Értelmesebb, mint a többi nemzet. Köztudott, hogy mennyire kockázatos ilyen általánosításokat végezni, mennyire nehéz mérni az intelligenciát, és milyen ügyefogyott dolog etnikai ismérvek alapján rangsorolni. A helyzet mindenképpen bonyolultabb. Ha elfogadjuk, hogy valaki intelligens, azonnal hozzá kell tennünk, hogy ez az adottság, önmagában véve, nem elegendő. Lehet valaki értelmes úgy, hogy nem tud mit kezdeni ezzel, vagy tévesen használja az intelligenciáját, azaz lehet értelmes teljesen ostoba módon. Intelligens és tökkelütött. Nézzünk csak néhány variánst. Három túltengést és három hiányosságot, egyaránt károsakat.

A HÁROM TÚLTENGÉS:

1. *A kritikai eltúlzás.* Nagyon sokak számára az értelmesség egyfajta lerohanó örökös. Mintha másként nem tudnák bizonyítani azt, hogy vág az eszük, mint támadóan, ellenzékben, megmakacsolva önmagukat, hogy mindig szembehelyezkedjenek. Ily módon az intelligencia egyenlővé lesz az ideges vagy hisztis temperamentummal. Csak akkor működik, ha ösztökéli valamiféle folyamatos bosszankodás. Egy ilyen kisiklás páciense nem tud párbeszédbe elegyedni másképp, csak ha felhúzza magát, ha talál kákán csomót az előtte szólalóban. Ostoba módjára lobbanékony, kötekedő, zaklatott az, akit elkap ez a hevület, ugyanakkor, ennek következtében, kiszámítható (tehát unalmas) és, lényegében, kerülendő. Az intelligencia végső soron nem egy egyszerű eszköz arra, hogy valaki folyton rosszkedvű legyen tőle.

2. *A technikai eltúlzás.* Ebben az esetben az értelmesség belerétegződik valamiféle homályos kifejezéstárba és parádéműveltségbe. Visszaél a fogalmakkal, lubickol „a szak” más általi megközelíthetlenségében, mindent megtesz azért, hogy nehezen követhető legyen. Olyan fajta

intelligencia ez, amelyik *nem kommunikál*, és dicsfényt húz maga köré a tárgy nélküli „technicitásából”. Miközben, valójában, az igazi intelligencia, a jól használt értelem képes (majdnem) bármit közvetíteni, (majdnem) bárkinek. Semmi sem annyira kifinomult, hogy ne lehessen átadni – engedmények nélkül – a nagyközönség „fogyasztásának”.

3. *A szofisztikus eltúlzás*. Ebbe az az intelligencia esik bele, amely arra használja ügyességeit, hogy hamisítson. Nem az igazságot, hanem a győzelmet vagy a látványosságot hajtja, miközben veszélyesen zsonglőrködik gondolatokkal és szavakkal, kalapot emel saját maga előtt, mert *minden* szempontot meg tud védeni, a logikai következetességet és az összefüggő érvelést a butaság tüneteinek tekinti, vagy legalábbis a képzelethiány jeleinek.

A HÁROM HIÁNYOSSÁG:

1. *A műveltség nélküli intelligencia*. Lehet az ember éles elméjű, de hosszú távon az észet másvalamivel is táplálni kell, mint veleszületett vitaminjával. Nem azt mondom, hogy egy értelmes kereskedőnek esténként Shakespeare-t kellene olvasnia (bár nem ártana), de azoknak, akiknek mestersége a beszédhez és az értelmezéshez kapcsolódik, muszáj finomhangolást végezniük, szembesülve mások szavaival és kommentárjaival. Újságírók, elemzők, politikusok, tévésztárok, írók, diplomaták, tanácsosok stb. egész serege, akik nap mint nap vonulnak el s vissza a szemünk láttára, mindnyájan nagyon jól tennék, ha nem kizárólag saját természetes intelligenciájukra és megbízható reflexeikre bíznák önmagukat. Olvassanak is emellé. Legyenek kétségeik, megdöbbenéseik és szomorúságaik is. Ne csupán válaszaik és a spontaneitásuk. A fenti felsorolás tartalmazza, nem véletlenül, az írókat is. Ők is olykor úgy érzik, nélkülözhetik az olvasmányokat, mert hiszen megvan már a tehetségük. A színészek ugyanígy. Nézzék csak végig az Oscar-díjátadót, és figyeljék meg, hogyan beszélnek Peter O’Toole, Sean Connery, Forest Whitaker, Meryl Streep és mások. A hangokon, dekoltázsokon és szemezéseken túl érezhető körükben némi kulturális jártasság is...

2. *Az erkölcs nélküli intelligencia*. Megszokott kór. A világ tele van izgága naplopókkal, eszes semmirekellőkkel, lépten-nyomon leprák és dörszöltek találatnak benne. A csalások mindig valamennyi agyi

rugalmasságot követelnek meg. A képmutatás, a populizmus, a választási nyüzsgés úgyszintén. Esténként látok a tévéadókon mindenféle „eszes fiúkat”, akik hazudnak, megjátsszák önmagukat, keverik a szezont a fazonnal, bolhából elefántot csinálnak bármi áron, aztán becsörtetnek az elefánttal a porcelánboltba. Mindegyikük van annyira értelmes, amennyi szükséges ahhoz, hogy teljesítsen egy gyors befutási programot, de egyikük sem eléggé intelligens ahhoz, hogy ne váljon neveltségessé és – amennyire lehet – mentse a pofalemezét az égéstől.

3. *A szellemtelen intelligencia.* Ezen a ponton olyan küszöbhez érkezünk, amelyet nem lehet néhány sorban eléggé világosan meghatározni. Olyan típusú intelligenciáról van szó, amelyik meghaladja (és feláldozza) önmagát, amelyik kilép az azonnaliból és a körülmények általi meghatározottságból, hogy láthassa a rögzített csillagok égét. Nem az a fajta értelem, amelynek révén el lehet igazodni, nem az, amelynek a segítségével felfogható a határértékszámítás vagy *A tiszta ész kritikája*, nem a merkúri, kombináló, zseniközeli intelligencia. Az a képesség, amelynek révén tulajdonosa fejest ugrik a nem nyilvánvalóba, érzi a mindennapi időszerűség időszerűtlenségét, és a valós felé annak másik végétől közelít. Szellemtelenül értelmesnek lenni egyenlő azzal, hogy aki ilyen, tökéletesen alkalmazkodik a világhoz és az évszázadhoz, amely életének ideje (annak összes kóros idegenkedésével együtt), hiszi, hogy a világ megelégszik önmagával, és azt is, hogy ez a fajta intelligencia saját érdeme annak, akié. A szellemtelen értelmeség a modernitás egyik nagy problémája. Hatalmas győzelmeket ígér a valós fölött, viszont ezek masszív értelemvesztéssel járnak együtt. Az igazi intelligencia azonban, ahelyett, hogy kiüresítse az értelem problémáját, inkább vállalja, hogy örülségnek tekintsék. Hiszen nincs annál ostobább alkalmazása az intelligenciának, mint az óvatos, ismeretlelmeletileg szavatolt, illedelmes használata. Az igazi intelligencia merész és kockáztat – anélkül, hogy átcsúszna fennhéjzásba és üres vakmerőségbe.

ZOOLÓGIA (ZOOLOGIE)

Adámnak megadatott az Édenben a jog, hogy megnevezheti az állatokat, és uralkodhat fölöttük. Kiűzetését követően a dolgok azonban teljességgel a nem megfelelő irányba alakultak: az állatvilág kezdte megnevezni az emberi világ egyedeit, és elkezdett uralkodni fölöttük, addig elmenően, hogy – az első keresztény évszázadok remetéitől (akik próbálták háziasítani saját benső állatseregletüket) a reneszánsz kori arcelemzőkig (akik aszerint sorolták be ember-társaik pofalemezét, hogy melyik, általuk ismert fenevadéra hasonlít) és a karikírozás, valamint a káromlás örökzöld szókincséig – a zoológia, hogy úgy mondjam, jelentős mértékben az antropológia részévé vált... De ahogyan napjaink Romániájában, úgy mintha sehol és soha nem sikerült még az alsórendű állatvilág alaktanának a felszínre törnie ennyire egyértelműen és mámorosan. Manapság ha beazonosítunk az utcán, a tévében vagy a politikai életben különböző állatságfajokat, ilyen körülmények között a ténykedésünk nem sértő, hanem szerény leíró munka. Egész egyszerűen tudomást szerzünk csupán, így, a környezetünkről.

Mindenekelőtt az állatság hangos megnyilvánulását kell rögzítenünk. Az utca zajai, az audiovizuális médiák lármája, bármiféle emberi tömörülés moraja érezhetően eltávolodott a nyugodt megszólalás kifejezésmódjától, a racionálisan ellenőrzött szó kibocsátástól. Lépten-nyomon és a legváratlanabb pillanatokban hallani sziszegéseket, bödüléseket, morgásokat, kurjantásokat, rőfögéseket, bégetéseket, csiripeléseket, dörmögéseket, káromlásokat, vinnyogásokat, ugatásokat, nyögéseket, hörgéseket, éles sikolyokat és tompa nyöszörgéseket, kirobbanó bőfögéseket és szellentéseket, üvöltéseket, összegezve: valamiféle fülsiketítő és mérgező bolondokházát. Ripakodó, egyszótagosodó, hangutánzó beszéd dül.

Ami az állatoknál kezdetleges és életbevágó jelzésrendszer, az az embereknél „muris” dísszé, bandázó színleléssé vált. Ami igazán látványos benne, az a fajok találmára történő összekeverése, az éles eltérés a külső és hangmegnyilvánulása között: lépten-nyomon talál

kozhatunk bégető „oroszlánokkal”, bőgő „kecskékkal”, csiripelő „disznókkal”, kígyó módjára sziszegő „szamarakkal”, vinnyogó „tehenekkel” stb. Egyféle, önmagából kifordult erdő ez, hihetetlen oltványokkal teli kert, elszúrt kísérletek rezervációja.

Nézzük azonban a kulcsint, a csomagolást. Szembeötlük azonnal a magasfokú szárnyasbőség: szószátyár papagájok, szegényes, önismétlő szókinccsel, ünnepélyes kócsagok, szentimentális búbosbankák, meg-rökönyödött pávák, tudálékos szajkók, melankolikus cinegék, libák és tyúkok (mindkét nemből), érzeki tűzokok, előítéletmentes harkályok, nyájas kakasok, merev kuvikok, makulátlan varjak, jelentéktelen és díszes verebek, különutas pulykák, pingvinek, (metafizikus) gyöngytyúkok, (igazságtevő) kakukkok, (balfék) gerlék.

A vízi állatvilágból főként a basáskodó, korlátolt ponty emelkedik ki, gyorsított ütemben keletkezett, halgazdaságban összeharácsolt vagyónával, mellette az erőszakos, kapzsi csuka, az élelmes, mindenből jól kijövő sügér, körülöttük pedig az apróhal-népség (sértődött makrelák, tévelygő küszök, nyájszellemű szardellák). Adjuk hozzá mindehhez a csacsogó-fecsegő békaféléket, a piócákat, a rákokat és az álnok medúzákat. Jól állunk csúszómászók terén is, a megyékben hemzsegő, zsíros, ravasz, szolgalelkű kígyóseregtől a merev, történelem előtti idők dohos szagát árasztó hullókgig: goromba gyíkok, lomha leguánok, kaméleonok.

Hiány lett viszont nemes és eredményes állatokból. Nem nagyon van igazi, jogos tekintélyű szarvasunk, sasunk, oroszlánunk, szűkösen vannak elegáns leopárdjaink, előkelő származású párducaink. De még békéltető galambjaink vagy erőteljes, jóra való medvéink sem. Ezzel szemben nyög a hely körülöttünk képmutató kutyáktól és ócska macskáktól, dörzsölt rókáktól, kiéhezett farkasoktól, szégyentelen szamaraktól, hatökröktől és ihletett disznóktól. Vannak gyászos hiénáink, pócegdör-bűzű görényeink, fák hegyébe felkapaszzkodott kocáink és kiskertekre rászabadult vaddisznóink. És vannak, ne feledjük, látnok bakkecskéink, elvektől dagadó gúnárjaink és parádéhattyúink.

Külön kategóriát képeznek az újrahasznosított, azaz ósdi, de az új, demokratikus ítélőképességet mímelni kész vakondok. Vannak illetékes rozmárra hasonlító (külpolitikai) elemzőink és öntelt borz benyomását keltő belpolitikai szakértőink. Vannak egynyaras showcsillagaink, akik megjelenése a kecses kecskegida és a gondterhelt juh között ingadozik.

Vannak szemtelen állataink, vannak hetyke állataink, vannak beteg állataink. Gyöngéd baglyok és szendergő bivalyok. Bogarak, rovarok, herék, poloskák, tetvek, szúk, legyek, molyok. Patkányok. Széteső pillangóúrfik és zamatos pillangókisasszonyok. Nyálkás hernyók, áradó sáskák, vírusok.

A fajok keveredése szintén döbbenetes: tigris játzó borzok, önmagukat gepárdnak képzelő egerek, bika bőrre kívánczó disznók, fülemülét utánzó kotlók.

Nemrég megadatott látnom, viszonylag váratlanul, egy példát a visszafejlődésre is. Egy bivalyborjú, a politika mocsarában igencsak otthonosan mozgó egyed, akit nagyrészt a disznófélékhez sorolnak (miközben enyhén kacérkodik megjelenése egy érzeki bernáthegyiével), interjút készített az állam elnökével, és ettől egycsapásra nyuszivá változott. Vonzalomtól ragacsos szemével játékosan hunyorgott, a csodálat szűzies csuklásával fogadta a nagyfőnök minden mondatát. A korábbi műsorokat vezető pökhendi kanból nyáltól csöpögve bújt elő a talpnyaló. A párt- és államböhm annyira édeskedvesen félénknek bizonyult („Megengedi, hogy egy kis reklámszünetet tartsunk?”), hogy lehetetlen volt nem kapnia egy kitüntetést. Néha házinyúlként, néha „szolgálatos disznóként”, olykor nemzeti juhászcutya képében, aki örömet csahol és megalkuvóan hízeleg, máskor buja bagolyként vagy hazafias pacsirtaként, ez a döllyfős jelenés láthatóan egymaga kívánta megtestesíteni a teljes honi faunát.

Noé jelenkori bárkájának az egyetlen utasa lenne, aki, ha a szükség úgy hozná, büszkén párosodna önmagával...

(2003. január)

ÉLETVONULÁSOK (TIPURI DE TRECERE)

Hogyan vonulunk át az életen, miképpen töltjük el azt? Jó kérdés az ünnepeket követő össznépi másnaposság közepette. Fáradt vagy, nem valami virgonc a gondolkodásod se, reményvesztettnek érzed magad. Sápadtan látogat meg a hiábavalóság benyomása (és a gyomorrontás

holtsúlya), s velük érkezik ünnepélyes közhelyekből álló díszkíséretük. Mi értelmük a dolgoknak? Hogyan élünk? Mire jó az egész? Hogy valamennyire tevékenynek és intelligensnek érezzem magam, összerakok sebtében (túlzás az, hogy „sebtében”) egy leltárt: hányféle típusa van az életen való átvonulásnak?

A. típus: Túlélés. Nincs időd elmélkedni az élet értelmén. Arra törekszel, hogy biztosítsd, többé-kevésbé rendszeren, mindennapi lényegét, éltető anyagát. Elfoglalt és kimerült vagy. Alig-alig tudod élvezni az apró kikapcsolódás-epizódokat, hétfvégéken vagy pihenőszabadság alatt. Ezen túlmenően cseppnyi kedved sincs metafizikázni. Csak abban reménykedsz, hogy nem sújt le rád valamilyen szerencsétlenség.

B. típus: Fogyasztás. Az életet azért kaptad, hogy jól érezd magad benne, örülj, szórakozz. Ehhez, természetesen, eszközök kellene, így hát elkerülhetetlen, hogy egy picit a jövedelemmel is törődnöd kelljen. Csak annyit dolgozol, hogy bebiztosítsd a lazításaidat. Önmeghatározásod kulcskifejezései a haveri társaság, a kiruccanások, az apróbb erotikus cselezések, a multság. Élményeket akarsz. Sokat és minél simábban. Ha szerencséd van, észre sem veszed, mikor telt el az idő. Ha nincs, eléggé korán belegabalyodsz saját kedvteléseidbe, élvezeteidbe. A B. típusnak vannak altípusai is: a léha és könnyelmű fogyasztáshoz néha társul például az önkép iránti gondosság, azaz elszórakozol némi hangzatos filozófiával, művész vagy, hasonlíthatatlan figura, kalandor. Nem engeded, hogy megfertőzzenek a polgári életmód kicsinyességei. Hősiesen égeted a gyertyát mindkét végén egyszerre. Más esetekben a fogyasztást bizonyos rendszerességgel megszakítják depressziós kisiklások, megzavarja a légüres tér felsejlő rémképe. Ezekről úgy igyekszel szabadulni, hogy a fogyasztásba menekülsz.

C. típus: Várakozás önmagunkra. Már kamaszkorod óta más akarsz lenni, mint a többiek. Érzed, hogy más vagy. Nagyszabású fegyvertényeket vársz el önmagadtól, de nem tudod pontosan, milyen jellegűek lehetnének ezek a tettek, nem tudsz végleges formát adni nekik. Írni? Miről? Híressé válni valamilyen különleges teljesítménnyel? Mi legyen az? Példás karriert befutni? Milyen téren? Életed a távlatokkal és lehetőségekkel kapcsolatos szakadatlan önfaggatózás, töprengés hálójában vergődve pereg le. Rövidebb nekirugaszkodási, bevállalási roha-

mokat csalódások követnek, ezek mindig lefegyvereznek. Az időközökben különböző fortélyokkal élsz, állandóan meggyőzve magad arról, hogy múlt dolgokról van szó, amelyek nem téged jelentenek. Állhatatosan óvod a szabad óráidat (amelyeket aztán arra használsz, hogy átgondold nyugodtan, milyen teendőid vannak), néhány privát kedvtelésed szelíd élvezetességét gondozod, és lemeríted magad a barátokkal folytatott hosszas csevegésekben (akiknek egyébként nagyon jó a véleményük a tulajdonságaidról és a képességeidről).

D. típus: Pragmatizmus. A kezdetek kezdetétől világos számodra, mit akarsz elérni (összetévesztve, ahogyan Petre Țuțea megállapítja, az *eszményeket* bizonyos, tiszteletre méltó *célok*kal): dolgozol, jól keresel, megteremtéd a jóléted, lesz saját házad, autód, családot, megbecsülésed. A vége felé mindazokat a történéseket, amelyeket megéltél a sikerhez vezető úton, „élettapasztalatoknak” nevezed. Tanácsokkal látod el a többieket (főleg a fiatalokat), és védnökként unatkozol végig, kifelé viszont derűsen, családi vagy intézményi fontos ünnepeken. „Modellnek” tekinted magad, olyasvalakinek, aki megtette a kötelességét.

E. típus: Önkeresés és benső építkezés. Akárcsak a C. típusba tartozókat, fölöttébb foglalkoztat az önazonosságod, a kiléted, viszont, tőlük eltérően, nem a nyilvános siker érdek. A benső tökélyre törekszel, mélyalkatod harmóniáját és kiteljesedését érnéd el. Azon vagy, hogy megtaláld és kipróbáld különféle változatait a szellemi önfegyelemnek, rendszeresen látogatod a vallási szférát, kábán és lázasan keresed az utat. Nemes, de veszélyes menet ez, amelynek végén, ha nem adatik meg neked a világos választás esélye, amely a józan értelmén és a lelki egyensúlyon alapul, hobbantságba, önillúzióba és vakbuzgóságba bukatsz.

F. típus: Kutatás és elmélkedés. Arra vágysz nap mint nap, hogy majd többet tudva, megvilágosultabban lépj ki az életből, mint ahogyan annak idején részese lettél. „Nem akarok hülyén meghalni!” – mondta Alexandru Dragomir. „Meg akarom érteni a forgatagot, amelybe belevettetem.” Minden egyéb másodlagos, dolgozol, szeretsz, örülsz, szenvedsz, de az összes életrészecske háttérében mindig ugyanaz

feszül: mi indokolja a dolgokat, mi (és milyen) az igazság? Sajnos, a válasz soha nincs szavatolva, és félelmetes a fenyegetése egy alsóbbrendű életnek, amely az eszmének csupán melléklete, pátozának mellőzésével jár. Könnyen lehetséges, hogy a megismerés gazdagságát mértéktelenül célzó törekvésből elszegényedve és torzultan kerülsz ki.

G. típus: Odaadás. Azért élsz, hogy egy rajtad kívüli instanciának szenteld magad, abban lelsz önmagadra, hogy felhagysz önmagaddal, kilépsz önmagadból egy eszme, egy nagyszerű projekt, egy másik ember kedvéért. Azzal teljesíted ki önmagad, hogy szolgálsz. Családot, vállalkozást, utópiát. Vagy saját alkotásod, kivetített emlékműként megjelenítve, amely túlél téged. Ingadozol a (polgári) hősiesség és valamiféle zavarodott aktivizmus között. Építő buzgalom és bomlasztó nyüzsgés között. Mindig a másik szolgálatában állva, gyakran azt kockáztatod, hogy elveszíted saját arcodat.

Ha alaposan átgondolom, van még több száz típus és ezek kombinációja is. Lényegében annyi, ahány ember a világon. S bár magamra ismerek részlegesen az előbbieket mindegyikében, önmagamról mindezzel még semmit nem mondtam. Erőt, egészséget!

AZ ÍRÁSRÓL (*DESPRE SCRIS*)

Míg az olvasás, úgymond, válságban van, megállapítható, hogy az írás, ellenkezőleg, épp valamiféle pezsgő forrongás állapotában leledzik. Írnak, írnak, pocsékul, de legalább sokat. Tudnivaló, hogy minden román költőnek született, ezért ott az íróbot a hátizsákjában. Vagy ha nem az íróbot, legalább az újságíróbot. Az újságíró is író, de „életszagúbb”, inkább van a közből és a közért, és kalandvágyóbb is.

Az íráséhség kamaszos tünet. Mindnyájan átéltük a pubertáskort követő szerzőségi kényszer borzongató érzését: azt a heveny szükségetet, hogy leírjunk néhány döntő sort, versben vagy prózában, rejtőzködve vagy nyilvánosan. Úgy éreztük, muszáj írni, azelőtt, hogy lett volna,

miről. Ilyenkor még nincs meg ehhez a lényegi anyag: ami megvan, az csak étvágy, szerep, fazon. Az „íróvá lenni” minden humán szakos végzős diák apró magánutópiája. Aki pedig ír, az közölni is akar. A magányos középiskolás alakja, aki úgy írja tele a fiókját, hogy nem törekszik ismertségre, dolyf és becsvágy nélküli, igen ritka jelenség. Majd’ mindenki szeretné látni a nevét könyvborítón, álma a nyomtatott visszaigazolás. Önmagában az írás gesztusa a névtelenség határozott elutasítása. Volt alkalmam látni dagályos és még-alig-élt fiatalokat, akik fuldokoltak a türelmetlenségtől a leghalványabb kiadási távlatot érzékelve, de láttam pergamenszerű öregeket is, a távozás előszobájában toporogva, akik mindent odaadtak volna azért, hogy piacon legyenek végre „szerzőként”: emlékirattal, korszakos felfedezéssel, regénnyel, poémákkal és kész filozófiai rendszerekkel.

Egyesek abba ölik erejüket, hogy levelekkel bombázzák a szerkesztőségeket és hatóságokat, mások „felhívásokat” fogalmaznak, megint mások, a bennfentesebbek, megrohamozzák a világhálót. Utóbbiak, tény és való, eddig soha nem tapasztalt típusú grafomániát termeltek ki: tudják, hogy kétségekívül olvasóra lelnek (ez a bizonyosság nem volt meg a „hagyományos” grafománok esetében), összefehhetnek bárkivel, és nincs egy szikra felelősségük sem mindeközben, hiszen nem adják hozzá a nevüket.

Vannak mániákusai az írásbeli túllihegésnek, grandiózus mondatciszolók, akiket egy életre meghatározott az iskolai fogalmazások ünneplőessége. Van emellett a feltarthatatlan, záporozó, hasmenésszerű, az illetlenséget súrolóan hanyag írásmód. Az első esetben a gondolatokat díszítőkészlet helyettesíti, a másodikban pedig terméketlen szószaporítás. Említsük meg a „szakmai” írásmódot is, ezt az egyszerű, gépies ügyeskedést, „szolgálati kötelezettséget”, alfajaként pedig az akadémiai írásmódot, a katedra-napszámosságot – mindkettő a „publish or die!” parancsoló szükségszerűség eredménye.

Ritkábbak, de ugyancsak az írás kórtánának egy fejezetét illusztrálják, valamilyen fura módon, azok az értelmiségiek, akik *nem képesek* írni, avagy kínlódva, patetikusan teszik, folyamatosan küzdve egyféle beteges gátlásossággal. Mesterségük folytán nekik írniuk *kell*, de, különféle szellemi és lelki zárlatok, fékek következtében, csupán à *contre-coeur* sikerül megtenniük, erőlködve, görcsbe rándultan, külső nyomásra. „Nem írok, mert az olvasásra szánt időmből venne el!” –

mondta nekem egykor egy jelentős művészettörténész. Egy másikuk észveszejtő óvatossággal magyarázkodott ugyanennek kapcsán: „Ha írok, és közlöm, ellopják a gondolataimat.” Más esetekben az írásképtelenség számottevő oka az eltúlzott igényességet szülő gőg. Az álmatlanságot hozó tökélyhajsza, az önrombolásig fokozott önkritikai hajlam végül a szó szabad lélegzetét bénítja meg. Az üres papírlap ily módon egyszerű emlékeztetővé válik, arra a veszélyre utalva, hogy a kívánt cél nem teljesíthető, illetve kiherélő hatású fenyegetésként működik.

Alexandru Dragomir volt óriási abban az állhatatosságában, amellyel egy életen át elkerülte, hogy írjon. Azzal a hajlamával szabotálta saját alkotóképességét, amely aztán világnézetévé vált: „nem foghatok hozzá az íráshoz mindaddig, amíg nem tisztázom magamban részletesen a kérdést, ami foglalkoztat”. „Amikor gondolkodsz egy dolgon, végig kell csinálnod ezt. Az írás másodlagos.” Talán valamiféle platóni visszhang volt ebben, az írás leértékelése egyszerű mnemotechnikai eljárássá, amely ásványosítja a gondolatot, az eszmék élénk mozgásából pedig kiszívja az erőt. De benne van az utópisztikus bizalom is az emberi értelem képességében, hogy az „elmegy a végsőig” a megismerésre irányuló erőfeszítése során. A kérdés azonban, ami megfogalmazódik: létezik-e egyáltalán ez a „végsőig”, és ha valóban van ilyen, milyen mértékben érhető el.

A valóságban az írás sohasem egy előzetes projekt technikai „végrehajtására” irányuló művelet. Mindenki tudja, aki intenzíven művelte az írás gyakorlatát, hogy az nem egy keresés (végső) papírra vetése, hanem maga a keresés. Miközben fogalmazni próbál az író ember, olyan dolgokra jön rá, amelyekhez nincs hozzáférése az egyszerű tűnődés során. Az írott kifejezésmód a megértés lehetőségét nyújtja, ugyanakkor szavatolja, hogy valóban megértjük azt, amit meg akarunk érteni. Más szóval: senki nem állíthatja, hogy megértett valamit, mielőtt nem sikerül kifejeznie azt. És nem egyszer történik meg, hogy a mondat, az oldal vagy a könyv végén, amelyet éppen megírtunk, egy másik vagy épp teljesen új jelentés fogad, ahhoz képest, amit kezdettől a fejünkben forgattunk. Azaz: az írás messzebbre vitt, mint saját gondolatunk. Találékonyabbnak bizonyult minálunknál is, ami azt jelenti egyúttal, hogy az írásunk nem *csupán* a miénk. Minél sikerültebb, annál inkább nem az.

SZÉLJEGYZETEK AZ OLVASÁS TÍPUSTANÁHOZ
(NOTE PENTRU O TIPOLOGIE A LECTURII)

Az olvasás egyre szerényebb cselekedet. És mindnyájunknak van elgondolásunk – többé-kevésbé megalapozott – ennek a végzetes anorexiának az okairól. S ez még nem minden: amikor olvasunk, azt is nagyon sokszor ostobán tesszük. Deviáns módon. A sorból kilógva. Romlottan. Nyilván, nem létezik egyetemes recept a lehető legjobb olvasásra. Ahány olvasó, annyiféle olvasás. Létezik azonban néhány nagy csoportjuk, amelyeknek a sima felleltározása is talán némi gyógyító hatással bírhat.

Az olvasók egyik típusa a *bulimiás*. Számára a könyv csupán valamiféle mohó egyenfogyasztás anyaga, olyasmié, mint amilyen a kábítószerelés. Pont úgy, ahogyan egyesek képtelenek működni, ha nem hallják szakadatlanul, háttérzajként, a rádiót vagy a tévét, másokon elvonási tünetek jelentkeznek, ha nem ropogtatnak el sürgősen valamilyen nyomtatványt. Annak lehetősége, hogy magukra maradjanak saját gondolatukkal, hogy belemerüljenek a szemlélődés gazdag légüres terébe, rémisztő távlatnak tűnik számukra. Idevágó alfajként említhetjük az újságfalót, aki, akár az asztal mellett, akár a metróban vagy a parkban, egyszerű csatolmánya egy halom színes lapnak, mellette pedig a detektívregény-habzsolót, illetve, végső soron, a mindenevő irodalomkedvelőt, aki párhuzamos világegyetemekben él, izgékony, kifinomult, fikcióínyenc és metaforahalász, miközben ki van akadva a filozófusokra, mert azoknak „semmi érzékük a konkrétumok iránt”, és belevesznek mindenféle spekulációkba, amelyekből hiányzik az élet pátosza (ami amúgy igaz, bizonyos mértékben). Egy másik alfaj: a „rácsatlakozott” olvasó, aki napirenden van olvasmányaival. Ő az, aki nem vesztegeti az idejét elcsépelet klasszikusokkal, hanem kizárólag a bárhol megjelenő, legfrissebb kiadói újdonságokon kérődzik. És mindegyik ízlik neki.

Egy másik kategória a *szakosodott* olvasóé, aki már régóta nem saját kedvtelésére olvas, hanem azért, mert szorosán követnie kell szakterülete eredményeit, fejleményeit, ezért csontig böngész minden periodikát, ami a keze ügyébe kerül, rohangászik a világhálón, és majd’ megszakad, hogy beszerezhesse a legújabb monográfiák mindegyikét. Ártatlan és végső soron ajánlott a *rendszeres* olvasás: listák készülnek

„kötelező” olvasmányokból, szerző vagy téma szerint, és az olvasó nekilát az ezeken szereplő könyveknek, ceruzával kezében. Az iskolás típusú olvasás ez, bizonyos életkorig elkerülhetetlen. (Normális módon mindegyik életkornak megvan a maga ritmusa és vannak sajátos opciói: gyanús, ha valaki hatvanévesen is úgy olvas, mint tizenöt éves korában...) Az „eszméket” olvasók közül kitűnnek azok, akik erőteljesen összpontosítanak az épp olvasott szerzőre, azzal a szigorú programmal, hogy megfelelően megértsék, illetve azok, akik azért olvasnak, hogy igazolják saját elgondolásaikat, vagy úgy, hogy fellelik azokat mások szövegeiben, vagy kontrasztanyagnak tekintve ezeket a szövegeket.

Külön faj, egy ideje egyre elterjedtebb, a *gyanakvó* olvasó. Az ő indíttatása az ideológiai nyomozóé: a leleplezés céljával olvas. Rajta akarja kapni a szerzőt. Vágod, testvér? Elcsípni, hogy kamuzik. Véletlenül nem fasiszta-e? Mi van, ha kriptokommunista és szekus? Vagy nem jó hazafi? Ki tudja, nem homoszexuális-e? Vagy homoszexuális-ellenes? S ha zsidógyűlölő? Vagy épp túlságosan zsidókedvelő? De az is könnyen lehet, hogy szabadkőműves, zsidó vagy kém. Megtörténhet, hogy csupán egy plagizáló a sok közül. Lehet, hogy Basescuval tart. Vagy Patriciuval. Lehet, hogy piszkos üzelvei vannak. Vagy, ha láthatóan vele minden rendben is, lehet, az apja fején van vaj. Vagy valamelyik testvére sáros. Esetleg a barátai azok. Ezzel a vizsgálóbírói magatartással közelíteni egy-egy szöveghez egyet jelent azzal, hogy immunissá válni bármiféle örömrre, illetve bérletet váltani lelkiismeretesen a krónikus hepatitiszre. A kultúra egyetlen területére sem lehet belépni rendőri hajlamokkal.

Én úgy hiszem, az érett és termékeny olvasás az, amelyet saját, egyéni kérdezőkészség horizontja követel meg. Valamilyen kérdésünk van, valami meghatározóan foglalkoztat, és azért olvasunk, hogy fogódzókat, segítő kihívásokat, megoldásokat találjunk ehhez. Egy *előző* kérdéskör hálójában tesszük ezt. Az ilyen, *irányított olvasásnak* legalább két előnye van: (1) főlényesen válogat, irányt mutat a könyvtár elbátortalanító labirintusában, illetve (2) rendet rak akár abban is, ami adott ponton véletlen olvasmány lehet. Ha valakit jó értelemben véve rögeszmésen foglalkoztat egy eleven kérdés, minden, ami a kezébe akad, megvilágosító erejű lehet, újságtól regényig, regénytől értekezésig.

Amikor azon sajnálkozunk, hogy keveset olvasnak az emberek, legalább valamennyire tekintettel kéne lennünk az olvasás *minőségére*

is. És ne bálványozzunk egy olyan elfoglaltságot, amelynek csak akkor van értelme... ha valóban van valamilyen célja. Az „értelmiségi” fogalma nem azt jelenti szigorúan véve, hogy aki az, folyamatosan könyvet tart a kezében. Az értelmiségi főként az által határozza meg önmagát, amit akkor tesz, amikor *nem* olvas: amikor gondolkodik, beszélget, hallgat, nevet, imádkozik. Ezen túlmenően szinte minden megengedett, ha sikerül helyesen adagolni. Az olvasást illetően jó, ha van hozzá egy kicsi ingyenkedés, némi okos szerelem az irodalom iránt, egy csepp szakmai edzés, valamennyi rendszerező buzgalom, illetve, főként, állhatatos fókuszálás egy kérdéseggyüttesre. Az egyetlen igazán hiábavaló és vétkes olvasás a gyanakvó olvasás: aki ebben profi, annak a vaddisznónak a lelkületével bír, amelyik beszabadul egy ártatlan és védtelen kiskertbe.

Szonda Szabolcs fordításai

ANDREI PLEȘU (Bukarest, 1948) – román filozófus, művészettörténész, író, publicista. Constantin Noica egyik tanítványa. A kilencvenes évektől kezdve a román értelmiség egyik vezéregyénisége, a politikában is több funkciót tölt be a kétezres évek első feléig. A vallásfilozófia és -történet egyetemi tanára, a *Dilema* (utóbb: *Dilema veche*) című rangos kulturális hetilap, a Noua Europă (Új Európa) Alapítvány alapítója, az utóbbival azonos nevű Kollégium rektora, mérvadó külföldi szaktömörülések tagja, egyetemek díszdoktora. Közel húsz filozófiai és művészettörténeti témájú, illetve esszé- és publicisztikakötet szerzője, amelyek közül szélesebb körben ismertek például a következők: *Minima moralia*, *Limba păsărilor*, *Jurnalul de la Tescani*, *Despre îngeri* (ezek magyarul is olvashatók, az első kettő egyazon kötetben, *Madarak nyelve* címmel, Horváth Andor fordításában, utóbbi kettő *Tescani napló* és *Angyalok* címmel, Horváth Andor és Székely Melinda fordításában). Több könyvét lefordították francia, német, szlovák, svéd, angol, lengyel nyelvre. Jelen írások közül a *zoologie a Comèdii la portile Orientului* / Vígóságok Kelet kapujában (Humanitas, Bukarest, 2005) című könyvből, a többi pedig a *Despre frumusețea uitată a vieții* / Az élet elfeledett szépségéről (Humanitas, Bukarest, 2011) kötetből valók.